

A TERMELŐSZÖVETKEZETEK MEGSZILÁRDÍTÁSÁNAK FŐBB JOGI KÉRDÉSEI¹

DOMÉ GYÖRGYNÉ

„A jogtudományoknak rendkívül fontos szerepük van az egyes jogágak kialakításánál, tartalmuk meghatározásánál, a jogágak fejlesztésénél; e szerep mindenekelőtt azoknak az objektív körülményeknek felismerésében vagy e felismerés elősegítésében áll, amelyek valamely jogág alapjául szolgálnak s amelyek a szabályozás meghatározott módját teszik szükségessé”.² Ez az általánosított szabály vonatkozik a termelőszövetkezeti jogi tudományra is, illetőleg e tudomány ama szerepére, amelyet a termelőszövetkezeti jog tovább fejlesztésében, az ide tartozó intézmények jellegének, feladatának meghatározásában betölt. Ha igaz az a tétel, hogy az egyes jogágak szerepe a társadalmi fejlődéssel egyidejűleg állandóan változik, akkor leginkább elmondható ez a termelőszövetkezeti jogról, mint olyan jogágról – amely a szocialista társadalom szülötte, amelyet a szocialista gazdasági alap hozott létre, és amely arra hivatott, hogy az új viszonyoknak megfelelően tudományosan megalapozza e fiatal jogág alapelveit és meghatározza a kialakult új intézmények helyét és szerepét e jogágon belül. A termelőszövetkezeti jogintézményeket ugyanis nem lehet a hagyományos jogi kategóriák szerint osztályozni, nemcsak azért, mert termelőszövetkezeti jog a szocialista társadalmat megelőző társadalmi formációkban ismeretlen volt, hanem azért is, mert e jogág társadalmat formáló tartalma összehasonlításra is alkalmatlan még azokkal a jogintézményekkel is, amelyek formailag hasonlóak a mi szövetkezeti rendszerünkhöz. Teljesen nyilvánvaló, hogy a kollektivizálás első időszakában a termelőszövetkezeti jog egyes kérdései másként jelentkeztek, mint ma a kollektivizálás befejezése után. Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy gyakorlati tapasztalataink akkor még nem igen voltak a szövetkezetek szervezése és a nagyüzemi gazdálkodás terén, hanem azzal is, hogy a szövetkezetek gazdálkodása csak egy meglehetősen kis százalékát fogta át az ország szántóterületének. A termelőszövetkezetek szervezése azonban sokkal könnyebb feladat volt, mint a termelőszövetkezeti gazdaságok megszilárdítása; e feladat rendkívül bonyolult és szerteágazó tevékeny-

¹ Tanulmánykötet. Szerk. Seres Imre. Bp. Akadémiai Kiadó, 1952. 473 o.

² Állam- és jogelmélet. Egyetemi jegyzet. Szerk.: Szabó Imre. Bp. 1961. 3. füz. 213 o.

séget, szervezőkészséget és gondosságot igényel mindenkitől. A termelőszövetkezetek megerősítésének ügye, nem tisztán a szövetkezetekhez és a szövetkezeti tagokhoz kapcsolódik, hanem társadalmi, mondhatni országos érdek, éppen ezért az elsődleges feladat azokra hárul, akik szaktudásukkal elősegíthetik e hatalmas feladat sikeres megvalósítását. E feladat megvalósításában közre kell működni a termelőszövetkezeti jog művelőinek is elsősorban azzal, hogy a meglévő gazdasági és társadalmi viszonyokat elemezve olyan jogi megoldásokat adjanak, és olyan jogszabályok, jogi normák megalkotását kezdeményezzék, amelyek alkalmasak az említett társadalmi érdek megvalósulását elősegíteni.

Úgy véljük, egyáltalán nem túlzunk akkor, amikor azt állítjuk, hogy a közelmúltban megjelent termelőszövetkezeti tanulmánygyűjtemény ilyen célokat szolgált és nemcsak hogy számos vonatkozás ad útmutatást a termelőszövetkezetekben dolgozók számára, de hozzájárult a termelőszövetkezeti jog elméleti továbbfejlesztéséhez is. A kötet szinte felöleli azokat a legfontosabb kérdéscsoportokat a termelőszövetkezeti jog köréből, amelyek eme jogág művelőit ma foglalkoztatják. Foglalkozik a termelőszövetkezeti tulajdon forrásaival (Seres Imre), a termelőszövetkezetek termelési és értékesítési szerződéseivel (Sárándi Imre), a termelőszövetkezeti munkaviszony sajátosságaival (Veres József), a termelőszövetkezeti tagok fegyelmi felelősségével (Molnár Imre), a termelőszövetkezetek belső igazgatásának egyes kérdéseivel (Bak József) és a termelőszövetkezetek állami irányításának néhány főbb kérdésével (Földes Iván). A témák megválasztása és a tanulmányokban kifejtett érdekes és sok oldalról megvilágított tartalma figyelemre méltó különösen azok számára, akik a termelőszövetkezeti joggal behatóan foglalkoznak.

E helyütt, sajnos, nem áll módunkban az egyes tanulmányokat részletesen ismertetni, ezért minden tanulmányból — a megítélésünk szerinti — legérdekesebb kérdéseket próbáljuk kiragadni, továbbá azokat a kérdéseket, amelyekhez megjegyzéseket kívánunk fűzni.

1. Az ismertetés során a könyvben felsorolt tanulmányok szerint kívánunk haladni, ezért legelőször *A termelőszövetkezeti tulajdon forrásai* c. tanulmány tárgyalására térünk rá. A tanulmány szerzője rendkívüli alapossággal és tudományos igényvel boncolgatja e témakört és sok új gondolattal járul hozzá a kérdés megoldásához. Véleménye szerint a termelőszövetkezeti tulajdon forrásai közé tartozik: *a)* a szövetkezeti társadalmasítás, *b)* a háztáji gazdaság, *c)* a termelőszövetkezet saját gazdálkodása, *d)* az állam anyagi támogatása és *e)* az egyéb szerzőmódok.³ Az e témakörben eddig megjelent munkák

³ Amikor a szerző e tanulmányát megírta, a termelőszövetkezeti jog egyik legújabb intézménye, a termelőszövetkezetek termelési kooperációja még csak kialakulóban volt, ezért az együttműködésből származó jövedelmet — mint a termelőszövetkezeti tulajdon forrását — még nem tárgyalta. Előttünk azonban ismeretes, hogy ma már a felsorolt források közé a termelőszövetkezetek együttműködéséből származó nyereségrészesedést is beiktatta — amelyet magunk részéről szintén támogatunk.

a háztáji gazdaságot, mint a szövetkezeti tulajdon forrását figyelmen kívül hagyták és a forrásokat sorrendiségben is másként tárgyalták. A szerző — szerintünk is helyesen — a sorrendiségnek is jelentőséget tulajdonít és mi teljesen egyetértünk vele, amikor azt mondja: „A megszokott sorrendiségnek ez a megváltoztatása tulajdonképpen ily módon is azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy a termelőszövetkezet saját gazdálkodása a legfontosabb állandó forrás a termelőszövetkezeti tulajdon fejlődésében és egyben arra is utalni kíván, hogy a termelőszövetkezet állami anyagi támogatása, mint a termelőszövetkezeti tulajdon forrása, nagyságát illetően a termelőszövetkezet saját gazdálkodásának függvénye oly módon, hogy minél jobban gazdálkodik egy termelőszövetkezet, annál jelentősebb mértékű állami anyagi támogatásban részesül.”⁴ Mi is azon a véleményen vagyunk, hogy a termelőszövetkezeti tulajdon legfontosabb állandó forrása a termelőszövetkezet saját gazdálkodása, éppen ezért szerintünk helyesebb lett volna, ha a szerző a szövetkezeti társadalmisítás után — második pontként — nem a háztáji gazdaságot, hanem a szövetkezet saját gazdálkodását vette volna. Úgy gondoljuk, az ilyen sorrendiség még plasztikusabban fejezte volna ki a szerző gondolatát is. A szövetkezeti társadalmisítás ugyanis időbeni sorrendben megelőzi a szövetkezet gazdálkodását — mint a tulajdon forrását — ezért a szerző kiindulópontja kétségkívül helyes. Mivel azonban — szerintünk — a háztáji gazdálkodás — mint a termelőszövetkezeti tulajdon forrása — a tagsági jogviszony kapcsán éppen úgy függvénye a szövetkezeti gazdálkodásnak, mint az állami támogatás, és mert nagysága az állami támogatás nagyságát nem éri el, helyesebb lett volna a háztáji gazdaságot a *d*) pontban tárgyalni. Eszerint mi a források jelentőségét és nagyságát figyelembe véve a következő sorrendet állapítanánk meg: *a*) a szövetkezeti társadalmisítás, *b*) a termelőszövetkezet saját gazdálkodása, *c*) az állam anyagi támogatása, *d*) a háztáji gazdaság, és végül *e*) az egyéb szerzőmódok.

ad. *a*) Rátérve az egyes források tárgyalására, a szerző megállapítja, hogy „a tagok által megvalósított vagyronbevitelnek, vagy tulajdonátruházásnak jogi elnevezése a társadalmisítás”. A társadalmisítás a termelőszövetkezeti tulajdon keletkezésének, létrejöttének a legfontosabb forrása, amellyel a tagok „mintegy létrehozzák a termelőszövetkezeti közös tulajdont, a közös tulajdonnak azt a magvát, amely a továbbiakban különböző forrásokból kell hogy gyarapodjon.”⁵ A szerző e kérdés kapcsán mindenekelőtt elhatárolja a szövetkezeti társadalmisítást a társadalmisítás egyéb formáitól (államosítás, a föld nacionalizálása), mert e formák nemcsak lényeges jogi különbséget, de lényeges politikai különbséget is kifejeznek. Mind két fajta társadalmisítás más osztályt érint, és más tulajdont gyarapít. Míg az államosítás és föld nacionalizálása a volt kizsákmányoló osztályok politikai és gazdasági hatalmának meg-

⁴ I. m. 14. o. 1. sz. lábjegyzet.

⁵ I. m. 15. o.

szüntetését és az állami tulajdon növelését szolgálta, addig a szövetkezeti társadalmisítás a szövetkezeti tulajdon kialakítását, a kisárutermelő paraszti gazdaságok megszüntetését és az egységes paraszti osztály létrejöttét szolgálja.

A szerző szerint ugyan társadalmisításról mint *jogintézményről* csak akkor beszélhetünk, ha a társadalmisítás a kisárutermelő paraszti gazdaságot teljes egészében felszámolja, vagyis átmege a termelőség-szövetkezet tulajdonába. Ebből az következik, hogy nálunk, miután a föld továbbra is a tagok magántulajdonában maradt, társadalmisításról, mint jogintézményről nem beszélhetünk és az előbbi értelemben vett társadalmisítás plasztikusan csak a román kollektív gazdaságoknál jut kifejezésre, ahol a föld tulajdonjoga a kollektív gazdaságokat illeti.

E kérdés kapcsán úgy gondoljuk, helyes lett volna, ha a szerző a tulajdon társadalmisításán túlmenően a *gazdálkodás társadalmisításával* is foglalkozik. Megítélésünk szerint ugyanis a tulajdon társadalmisítását illetően a szerzőnek igaza van, a gazdálkodás társadalmisítása szempontjából azonban közömbös, hogy a föld tulajdonjoga átszáll-e a termelőség-szövetkezetre vagy sem, illetőleg, hogy az továbbra is a belépett tagok tulajdonában marad, mert — véleményünk szerint — a gazdálkodás társadalmisításához nem szükséges, hogy a tag a föld tulajdonjogát is átruházza a termelőség-szövetkezetre. Ez az átruházás ebből a szempontból amúgy is formális lenne, mivel a termelőség-szövetkezet irányítása, vezetése és ezen belül a föld igazgatása is, a termelőség-szövetkezetben dolgozó tagok útján történik, ami azzal jár, hogy a föld termelőség-szövetkezetbe adásának tényével és a használatból, birtoklásból következően — a föld elidegenítését és terhelését kivéve — a tagok gyakorolják a tulajdonosi jogosítványokat is. A román kollektív gazdaságokban is az a helyzet, hogy a gazdaságok tulajdonjoga csak az ideig marad fenn, ameddig a termelőség-szövetkezeti tag a kollektíva tagja, ha onnan kilép, a tulajdonjog a földet bevívó tagra száll vissza. Gyakorlatilag tehát e tekintetben semmi különbség nincs a mi mezőgazdasági termelőség-szövetkezeteink és a román kollektív gazdaságok között. Az a körülmény, hogy a mi termelőség-szövetkezeteink földjára adékot fizetnek, nem a tulajdonjog tartalmi, hanem csak formai megnyilvánulása.

Teljes mértékben egyetértünk egyébként a szerzővel abban, hogy „*a társadalmisítás olyan termelőség-szövetkezeti jogintézmény, amely a volt kisárutermelő magántulajdonos szövetkezeti tagsági jogviszonyához kötötten eszköze a kisárutermelő paraszti gazdálkodás vagyoni alapja megszüntetésének és a szövetkezeti közös tulajdon létrehozásának.*”⁶ A szerző által meghatározott három fő ismérvenek meghatározó és alapvető jellege van a társadalmisítást illetően. A szerző azonban e fogalom meghatározás értelmezése szerint különbséget tesz a társadalmisítás tágabban és szűkebben vett fogalma között. „A társadalmisítás tágabban vett fogalma alá tartozik bármely termelői szövetkezeti formáció tagjának

⁶ I. m. 24. o.

minden olyan tulajdonátruházást eredményező tevékenysége, amely tagsági jogviszonyából folyóan arra irányul, hogy csökkenjen vagy teljes egészében megszűnjön kisárutermelő egyéni gazdálkodása, annak magántulajdonát képező vagyoni alapja, és ez a magántulajdon az adott termelői szövetkezeti formáció tulajdonába kerüljön.”⁷

A szövetkezeti társadalmisítás alanyi oldalát vizsgálva — mint ahogy azt a szerző kifejti — azt láthatjuk, hogy az nem mindig azonos tartalmú, „mert lehetséges olyan szövetkezeti társadalmisítás is, amelyben a társadalmisított vagyontárgy mindvégig kötött a volt tulajdonos alanyi helyzetéhez, s ennek következtében az adott esetben vissza is alakulhat magántulajdonná; és lehetséges a társadalmisításnak olyan esete is, amikor a társadalmisított vagyontárgy jogi helyzete már független a volt tulajdonos alanyi helyzetében bekövetkező jogi változástól.”⁸

Amikor a társadalmisított vagyontárgy a termelőszövetkezet oszthatatlan alapjába kerül, vagyis az már nem osztható szét a termelőszövetkezet tagjai között, akkor szűkebb értelemben vett valódi társadalmisítás tényéről beszélhetünk.

Ezt követően vizsgálja a szerző a társadalmisítás tárgyi oldalát és azoknak a személyeknek a körét, akiknek a tulajdonában levő vagyontárgyait a társadalmisítás érinti. A társadalmisítás módjával kapcsolatosan leszögezi, hogy az lehet ingyenes és visszterhes, illetőleg részben ingyenes és részben visszterhes. A felvetett kérdéseket részletesen és sokoldalúan tárgyalja, majd áttér a szövetkezeti társadalmisítás tartalmára, amely véleménye szerint nem más, mint a társadalmisítás kettős funkciójának a megvalósulása, amely kihat annak a vagyonnak a tulajdonjogi megváltozására is, amely a termelőszövetkezeti tag gazdaságában marad. „Ez a kihatás pedig abban jelentkezik, hogy a háztáji gazdaságban maradt vagyontárgyak magántulajdona személyi tulajdonná alakul át.”⁹

Megállapítja végül azt, hogy „a szövetkezeti társadalmisítás, mint a termelőszövetkezeti tulajdon forrása, lényegében a kisárutermelő egyéni gazdaság függvénye, s ennek megfelelően addig és annyiban létezik, ameddig és amennyiben megtalálható még a kisárutermelő egyéni gazdálkodás.”¹⁰

ad b) *A háztáji gazdasággal* — mint a termelőszövetkezeti tulajdon forrásával — kapcsolatosan a szerző abból a helyes gondolatból indul ki, „hogy a termelőszövetkezeti gazdaság és a háztáji gazdaság között nemcsak olyan kapcsolat létezik, amelynek során a háztáji gazdaság támaszkodik a termelőszövetkezeti közös gazdaságra, hanem megvan a fordított kapcsolat is, amennyiben a

⁷ I. m. 25. o.

⁸ Uo. Ilyen eset valósul meg, ha a társadalmisított vagyontárgy a termelőszövetkezet fel nem osztható szövetkezeti alapjába kerül, mert ebből az alapból — mint ismeretes — a tagok még a termelőszövetkezet feloszlása vagy feloszlata esetén sem részesednek.

⁹ I. m. 53. o.

¹⁰ I. m. 60. o.

termelőszövetkezeti közös gazdaság is támaszkodik — és támaszkodnia is kell — a termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdaságára.”¹¹ Ez a kapcsolat pedig — az említett szempontból — elsősorban az állattenyésztés területén kerül előtérbe. Ismeretes az a jogszabályi rendelkezés, amely szerint a termelőszövetkezetet *elővásárlási jog* illeti meg a háztáji gazdaságban levő olyan állatszaporulatra, amely a jogszabály által megengedett kereteket meghaladja. Az így megvásárolt állatok nem vitásan a termelőszövetkezeti tulajdont gyarapítják, ugyanúgy, mint abban az esetben, amikor a termelőszövetkezet a háztáji gazdasággal állatnevelésre vagy hizlalásra szerződést köt és a háztáji gazdaság eme szerződéses kötelezettségének eleget tesz. Ezek az állatok ugyanis bekerülhetnek a termelőszövetkezet törzsállat állományába is. Az említett eseteken túlmenően a szerző még számos más példát is felhoz, amelyekkel alátámasztja azt a helyes álláspontját, hogy a háztáji gazdaság a termelőszövetkezeti tulajdon forrásai közé számít.

ad c) Mint erre már korábban utaltunk, a szerző a termelőszövetkezet saját gazdálkodását, illetőleg a gazdálkodás eredményességét tekinti a termelőszövetkezeti tulajdon alapvető forrásának. Ezzel kapcsolatosan hangsúlyozza, hogy korábban ez az álláspont korántsem volt egyértelmű.¹² Ma azonban már kétségtől kikristályosodott, hogy a termelőszövetkezeti tulajdon alapvető állandó forrása a termelőszövetkezet saját gazdálkodásának eredménye. Az eredmény azon része, amely a termelőszövetkezeti alapokba kerül, mindvégig a termelőszövetkezet tulajdona marad, míg a másik része üzemviteli stb. célokat szolgál. A termelőszövetkezet saját gazdálkodása eredményességével kapcsolatosan nagy jelentőséget tulajdonít a szerző termelőszövetkezeti segéd- és feldolgozó üzemeknek, továbbá a termelőszövetkezetek termelési kooperációja folytán létrejövő közös üzemeknek. Ezek a közös üzemek — a szerző szerint — „*közös tulajdon kialakulását eredményezik* termelőszövetkezetek között, a termelőszövetkezetek és földművelőszövetkezetek között, de elvileg lehetséges, hogy a termelőszövetkezetek és az állam, illetőleg az állami vállalatok között.”¹³ Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy a termelési kooperációk folytán létrejövő üzemeknek két formáját lehet megkülönböztetni. Az egyik formája a *termelőszövetkezetek egyszerűbb gazdasági együttműködése*, a másik a *termelőszövetkezetek önálló közös vállalkozása*. Az egyszerűbb együttműködés formájában létrehozott közös üzem nem vitásan a termelőszövetkezetek közös tulajdonát alakítja ki, éppen ezért a szerző fenti megállapításával ezen egyszerűbb együttműködési formára vonatkozóan teljes mértékben egyetértünk. Nem ilyen egyszerű azonban a kérdés jogalanyisággal rendelkező önálló közös vállalkozás esetében. Az önálló közös vállalkozásnak a szerző által elismerten is, önálló, a

¹¹ I. m. 61. o.

¹² L. ezzel kapcsolatosan a mű 67—71. oldalát.

¹³ I. m. 74. o.

résztvevő szocialista szervek tulajdonától elkülönített tulajdona van. Önállóan gazdálkodik és saját bevételeiből tartja fenn magát.¹⁴ Ha pedig ez így van — és valóban így van — akkor polgári jogi értelemben vett közös tulajdonról adott esetben beszélni nem lehet. Az önálló közös vállalkozás sajátos termelőszövetkezeti jogi intézmény. A közös vállalkozásban résztvevő szocialista szervezetek közös tulajdoni helyzete csak belső, a tulajdonostársak egymásközi és a vállalkozáshoz való viszonylatában releváns. Vagyis ennek a közös tulajdonnak külső hatásai harmadik személyek vonatkozásában és a vállalkozás kívülreható cselekményeiben nincsenek. Egyébként a résztvevő szervek tulajdonosi mivolta a belső viszonylatban is csak akkor jut kifejezésre, ha a vállalkozás, azaz a közös üzem megszűnik, vagy valamely résztvevő kilép. Ebben az esetben ugyanis a vagyoni hozzájárulási összeget, hozzáadva az esetleges nyereségrészesedést és levonva az esetleges veszteségeket, a közös vállalkozás visszatéríteni tartozik. Ez azt jelenti, hogy a vállalkozás tulajdonosi helyzete a résztvevők vagyoni hozzájárulására csak addig áll fenn, amíg a hozzájárulást befizető szerv a vállalkozásban marad, ha onnan kilép, a tulajdonjog reá száll vissza. Az egyes résztvevők tehát csak a saját hozzájárulásuk erejéig tulajdonosok, illetőleg a tulajdonjog csak e rész vonatkozásában száll rájuk vissza.

A vállalkozás tehát, mint önálló jogi személy, a rendelkezése alatt álló vagyon önálló tulajdonosa és ennek alapján önállóan szerez jogokat és vállal kötelezettségeket.

E jogintézmény vizsgálata rendkívül fontos, nemcsak azért, mert a szövetkezeti tulajdon egyik forrásaként jelentkezik, hanem azért is, mert fontos szerepe van „a termelőszövetkezeti tulajdon fejlődése szempontjából, mintegy jelentős lépés a termelőszövetkezeti tulajdon össznépi tulajdonná fejlődésének útján.”¹⁵

ad d) A szerző a termelőszövetkezetek állami támogatását a termelőszövetkezeti tulajdon külső forrásaként tárgyalja, miután az eddig tárgyalt tulajdoni forrásoktól eltérően az állam anyagi támogatása a termelőszövetkezeti tagsági jogviszonytól teljesen független. Az állam anyagi támogatása a szerző felosztásában lehet: 1. közvetlen és visszterhes (pl. ilyenek az állam által nyújtott hitelek), 2. közvetlen és ingyenes (pl. a hitel- és adóelengedések), 3. közvetett és ingyenes (pl. az állami tartalékföldek termelőszövetkezeti használatba adása, bölcsődék, óvodák stb. létesítése).

Az állami támogatás rendkívül fontos tényező a termelőszövetkezetek életében, akár ingyenes, akár visszterhes is az. A termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdítása ugyanis egyaránt fontos mind a termelőszövetkezetek, mind pedig az állam szempontjából.

ad e) *Az egyéb szerzőmódok* a polgári jog olyan ismert tulajdonszerzés módjai, amelyek a termelőszövetkezetek tulajdonszerzésénél is szerepet tölt-

¹⁴ I. m. 75. o.

¹⁵ I. m. 77. o.

hetnek be. Ezek a szerzőmódok a termelőszövetkezet esetében is lehetnek ingyenesek és visszterhesek. Az ingyenes szerzőmódok között kell megemlíteni az ingók ajándékozását és öröklését. Egyetértünk a szerzővel abban, hogy a termelőszövetkezetek nemcsak ingók, hanem ingatlanok tulajdonjogát is megszerzhetik akár ingyenesen, akár visszterhesen. A termelőszövetkezetek visszterhes ügyletei egyébként teljes mértékben azonosak a Ptk-ból ismert visszterhes ügyletekkel.

2. *A termelési és terményértékesítési szerződés jelentősége* c. tanulmány szerzője az általános elméleti alapvetés után tanulmányát lényegében négy részre osztja, éspedig:

- a) a termelési és terményértékesítési szerződés kialakulása és jelenlegi helyzete,
- b) a szerződések megkötése,
- c) a szerződés tartalma, a felek együttműködéséből eredő problémák, és
- d) a szerződésszegés.

ad a) A szerző a szerződéses termeltetési rendszernek két nagy korszakát különbözteti meg:

- 1. a szerződéses rendszer fejlődése a mezőgazdaság szocialista átszervezése előtt, és
- 2. az átszervezés után.

Az 1. ponton belül ismét megkülönbözteti a szerződéses rendszer fejlődése szempontjából jelentősebb állomásokat az alábbiak szerint:

- a) a fordulat évéig,
- b) 1953-ig,
- c) a kötelező begyűjtés eltörléséig,
- d) a kötelező begyűjtés eltörlése után.¹⁶

ad. a) Az első időszakra az jellemző, hogy tervgazdálkodás még nem volt és a termelési szerződések mai értelemben vett egyik funkciója — a tervszerű befolyásolás — nem érvényesült. A szerződéses termeltetés mai rendszerének kialakulása az 1947-es esztendővel kezdődött és a proletárdiktatúra kialakulásával, valamint a tervgazdálkodás bevezetésével vált általánossá. A szerződéses termeltetés nemcsak a lakosság áruval és az ipar nyersanyaggal történő ellátásának célját szolgálja, hanem ugyanúgy, mint ma kedvezmények biztosítását is jelentette a szerződő felek számára. Ilyen kedvezmény volt pl. hogy a szerződés alapján termelt és a termeltetőnek átadott terményt be kellett

¹⁶ I. m. 100 o.

számítani a beszolgáltatási kötelezettségbe, továbbá ezek a termények mentesek voltak a végrehajtás alól is. Ettől az időtől kezdve egyébként már a szerződések tartalmában kifejezésre jut a felek együttműködési kötelezettsége is.

Az 1953-ban meglévő jelenségek éreztették hatásukat a szerződéses rendszerben is. „Csökkent a szerződések száma és ezzel a mezőgazdaságra gyakorolt tervszerű befolyásolás is.”¹⁷ Az 1955. évi márciusi párthatározat azonban új irányt szabott meg az állami és gazdasági élet összes területein, ami kihatással volt a szerződéses rendszer megváltozására is. Az 1956-os ellenforradalom hatását azonban, érezni lehetett e területen is. Az ellenforradalom után érvényesülő céltudatos és mindvégig töretlen politika a megelőző évek lazaságait és hibáit kiküszöbölve új irányvonalat állapított meg a mezőgazdasági termelésben is. 1956-ban az állami begyűjtés rendszerét megszüntették és az e mellett addig csak kiegészítő szerepet játszó szerződéses termeltetést és a terményértékesítési szerződést az állami felvásárlás középpontjába állították.

A szerződéses rendszer fejlődésének második periódusa pedig „*akkor kezdődött amikor a mezőgazdaság túlnyomó részének szocialista útszervezése megvalósult*”, és ez a periódus még ma is tart, hiszen a szocializmus győzelme a mezőgazdaságban még alig egy éve valósult meg. A megváltozott viszonyoknak megfelelően a termeltetési és terményértékesítési szerződések feladatának középpontjában ma már a mezőgazdaság tervszerű befolyásolásán túlmenően a termelőszövetkezetek gazdasági megszilárdítása áll.

ad. b) „A termelési és terményértékesítési szerződést érvényesen írásban lehet megkötni”, mégpedig az illetékes szervek „által jóváhagyott szerződési blanketta (szerződés minta) tartalma szerint”.¹⁸ A szerző helyesen állapítja meg azonban azt, hogy a szerződéses blanketták nem mindig egyformán alaposak és még sok kívánnivalót hagynak maguk után. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban számos gyakorlati példát hoz fel és kifogásolja azt is, hogy a blanketták tartalma sem mindig tart lépést a jogszabályok fejlődésével. Gyakori még ma is az úgynevezett *fiktív szerződések* kötése, ami egyrészt egyes termelőszövetkezetek pénzügyi nehézségeivel (ismeretes, hogy a termelőszövetkezetek az igazolt szerződések után hitelt kapnak), másrészt az ügyletkötő vállalat képviselőjének érdekhajhászó magatartásával (az ügyletkötők, a megkötött szerződések alapján prémiumban részesülnek) függ össze. Ennek következtében előfordul, hogy az ilyen meggondolatlan ügyletkötések hatalmas károkat okoznak mindkét ügyletkötő félnek, de ezen túlmenően a társadalomnak is. A szerző ezzel kapcsolatosan azt mondja: „A polgári jogi értelemben vett kártérítés ugyanis nem jelenti a nem polgári jogi értelemben vett társadalmi kár megtérítését.”¹⁹ A szerző e megállapítása mélységes igazságot tartalmaz, ezen igazságot azonban még sokan nem ismerték fel. A fiktív szerződések legfontosabb

¹⁷ I. m. 103. o.

¹⁸ I. m. 117. o.

¹⁹ I. m. 125. o.

eseteinek ismertetése után azzal foglalkozik a szerző, hogy milyen jogi eszközökkel lehet fellépni azok ellen, akik ilyen szerződéseket kötnek. Aszerint, hogy milyen szervek és milyen eszközökkel léphetnek fel, megkülönböztet a szerző:

- a) államigazgatási utat,
- b) pénzügyi jogi utat és
- c) polgári jogi utat.

Az első esetben a legdöntőbb szerepe az illetékes tanácsok mezőgazdasági osztályának van, elsősorban a meggyőző és nevelő munka, ha ez eredménytelen, különböző kedvezmények elvonása útján. A fiktív szerződésekkel szemben hathatós eszköz a hitelfelvétellel kapcsolatos eljárások megszigorítása is, tehát a termelőszövetkezet a hiteligénylésnél ne csak a szerződést mutassa fel, hanem egyéb olyan okiratokat is, amelyek hiteltérdemlően bizonyítják a szerződés megalapozott voltát. Az említett eszközökön túlmenően szerepet játszik az a körülmény is, hogy a megtévesztően eljáró fél az okozott kárért a polgári jog szabályai szerint felelősséggel tartozik.

Ügyletkötésre egyébként a termelőszövetkezet részéről az a személy vagy személyek jogosultak, akiket ezzel a közgyűlés megbízott, azzal a törvényben is rögzített helyes korlátozással, hogy a jelentősebb szerződések megkötése, illetőleg jóváhagyása a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozik. Ez termésszerűleg azzal jár, hogy amennyiben ilyen közgyűlési hozzájárulás vagy jóváhagyás nem történt, az ügylet érvénytelen, és az érvénytelenséghez fűződő polgári jogi következmények mindkét fél vonatkozásában bekövetkeznek. A szerző ezzel a kérdéssel nem foglalkozik ilyen értelemben, miután azonban a jelentősebb szerződésekkel kapcsolatos kizárólagos közgyűlési hatáskört kiemeli, nyilván ő is ezen az állásponton van, ellentétben a Legfelsőbb Bíróság polgári kollégiumának 20. számú döntésével.²⁰ A Legfelsőbb Bíróság az említett határozatban ugyanis azt mondja: „A bíróság a szerződő felek viszonylatában sem hivatalból, sem kifogás alapján nem vizsgálhatja azt a kérdést, hogy a mezőgazdasági szövetkezet vezetősége által kötött szerződés jelentősebb volt-e; ennél fogva az ilyen szerződést a tvr. 48. § (3) bek. e) pontjában előírt feltételek hiányában nem nyilvánítható érvénytelennek.” Ez az állásfoglalás — anélkül, hogy a kérdés mélyebb fejtegetésébe bocsátkoznánk — véleményünk szerint nem más, mint a tvr. 48. § (3) bek. e) pontjának hatályon kívül helyezése, illetőleg a tvr.-el teljesen ellentétes állásfoglalás és ezt nem lehet szerintünk azzal indokolni, hogy „a forgalmi élet biztonsága, a jogbiztonság és a szerződések fenntartásának elve” kívánja ezt. Ha ugyanis a Legfelsőbb Bíróság polgári kollégiuma azon az állásponton van, hogy a hivatkozott tvr. rendelkezése nem felel meg a gyakorlati élet követelményeinek — szerintünk megfelel —, akkor illetékes

²⁰ L. a BH 9. évf. 1961. 8–9. sz. 247. o.

szervek felé történő javaslatával elősegítheti e törvényhely megváltoztatását, de úgy gondoljuk, hogy az semmikép nem helyes, ha a legfelsőbb igazságszolgáltató szerv törvényellenes útmutatásokat ad az alsóbb bíróságok számára.

ad c) A szerződés tartalmát a szerződés alanyainak jogai és kötelezettségei határozzák meg, ami lényegében a felek együttműködésében kulminálódik. Az együttműködés pedig akkor felel meg a követelményeknek, ha az a felek megállapodásával megegyezik (természetesen a reális alappal rendelkező szerződésekre gondolunk), vagyis mindkét fél ott és akkor él jogaival, ahol és amikor az esedékessé válik, viszont ugyanilyen szempontokat kell követnie a kötelezettségek területén is.

A szerző e kérdéskomplexum kapcsán is felveti a tapasztalt hibákat és megjelöli a hibák kiküszöbölésére alkalmas módozatokat is. Beszél a szavatossági időről a természetbeni juttatásokkal kapcsolatban, részletesen foglalkozik a szerződés alapján nyújtható előleg- és hitelproblémákkal, a termeltető szakmai utasításával kapcsolatos kötelezettségéről, az ellenőrzési jog, illetőleg kötelezettség gyakorlásáról, tárgyalja továbbá a termelő azon kötelezettségét is, amely szerint a kapott természetbeni szolgáltatásokat a rendeltetésnek megfelelően kell felhasználnia. Foglalkozik a termény átadásával, átvételével, vagyis a teljesítéssel kapcsolatos jogi és gyakorlati problémákkal is. Leszögezi egyébként, hogy mindkét fél köteletségéhez tartozik az akadályértesítési kötelezettség, amelynek a szerződésszegés elbírálása során nagy jelentősége van.

ad d) *A szerződésszegés* során ugyanis mérlegelni kell „hogy a károk következtében az akadályközlés elmulasztása mennyiben játszott közre, illetőleg, hogy a mulasztás a mulasztónak mennyiben róható fel.”²¹ E körülmények alapos mérlegelése után lehet — figyelembe véve természetesen az eset egyéb körülményeit is — megnyugtató döntést hozni mindkét fél számára. A szerződésszegés nemcsak polgári jogi értelemben vett károkat eredményezhet, amit a károkozó megtéríteni tartozik „hanem társadalmi kárt okozhat, többletkiadást az államnak, esetleg valutakészletei apasztását is.”²² Teljes mértékben egyetértünk a szerzővel, amikor a polgári jogi értelemben vett károkon túlmenően különösen hangsúlyozza a *társadalmi kárt*, mint olyan eredményt, amely közvetve valamennyiünket érint. Éppen ezért rendkívül fontos a szerződéses fegyelem megszilárdítása és a szerződésben foglalt megállapodás maradéktalan biztosítása.

Foglalkozik a szerző azzal a problémával is, hogy miként kell elbírálni a szerződésszegést abban az esetben, ha azt a termelőszövetkezet és miként, ha azt a szerződtető állami vállalat valósítja meg. A kérdés felvetése indokolt és logikus. Mindenki előtt ismeretes az, hogy az állami vállalatok adminisztratív

²¹ L. Ptk. 415—418. §-aihoz fűzött indokolásból a 329. o.

²² I. m. 155. o.

hálózata teljesen kiépült. A termelőszövetkezeteknél azonban egészen más a helyzet. A termelőszövetkezet tagjai még csak most ismerkednek a nagyüzemi gazdálkodás alapját képező termelési módszerekkel és az adminisztratív tevékenységet nagyon sok helyen nem is tartják fontos feladatnak. E két szocialista szervezetenél tehát nemcsak a termelés alapját képező tulajdoni viszonyok különbözöek, hanem szervezettségük és szakemberekkel történő ellátottságuk is. Ebből következően rendkívül fontos körülményként mérlegelendő annak a szerződő félnek a helyzete, aki a termelési szerződések megkötésében járatos, ismerve a szerződés tartalmának minden lényeges részét, és annak a szerződő félnek, aki az egyszerűbb kérdésekben is nehezen tud eligazodni, mert számára minden új, míg az előző félnél megszokott és ismétlődő jelenség. Mi ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a termelőszövetkezeteket minden áron védjük, hanem a szerzővel együtt azt mondjuk, hogy: „A termelőszövetkezetek és az állami vállalatok közötti szerződésből eredő jogviták elbírálása során . . . úgy kell eljárni, hogy az állami szocialista tulajdon, az állami érdekek védelmének biztosítása mellett, figyelmünket a jelenlegi időszakban inkább egy kissé a termelőszövetkezetek felé kell fordítani.” Különbség természetesen természetesen csak a megítélés fokában lehet és az elbírálás szigorúbb vagy enyhébb voltában.

3. A kötet harmadik tanulmánya *A termelőszövetkezeti munkaviszony sajátosságai* címet viseli. A szerző e tanulmány keretén belül olyan kérdéseket vet fel, amelyekkel eddig a termelőszövetkezeti jogi irodalomban részleteiben nem foglalkoztak; nevezetesen a tagsági jogviszonnyal szoros összefüggésben levő, és attól bizonyos fokig elkülönülő munkajogviszonnyal foglalkozik. Ez a termelőszövetkezeti jogviszonyokon belül olyan probléma, ami érdekes és kidolgozásra vár. Hazai irodalma alig van, éppen ezért nehéz feladatot tűzött maga elé a szerző, amikor e téma kidolgozását, ha nem is a teljesség igényével, de magára vállalta. Eléggé vitatott ugyanis a kérdés, hogy a tagsági jogviszonytól elkülönülnek-e, illetőleg a tagsági jogviszonnyal egyidejűleg keletkeznek-e más jogviszonyok is, vagy pedig valamennyi termelőszövetkezeti jogviszony — így a munkajogviszony is — a tagsági jogviszony függvénye.

A szerző szerint a belépési nyilatkozat közgyűlés általi elfogadásával a tagsági jogviszony mellett és azzal egyidejűleg más jogviszonyok is létrejönnek, így többek között a termelőszövetkezeti munkajogviszony is. Ez a tanulmányból nem tűnik ki ilyen világosan, különösen amikor azt mondja a szerző, hogy a munkajogviszony „nem a tagsági jogviszony alapján jön létre, hanem a belépési nyilatkozat közgyűlési határozattal való elfogadásával”.²³ Ismerve azonban a szerző álláspontját, fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ez a megállapítás elírási hiba folytán nem a szerző álláspontját fejezi ki. Ő ugyanis a tagsági jogviszony és a munkajogviszony kapcsolatánál a mellérendeltségi és nem pedig a alárendeltségi elemeket kívánja hangsúlyozni.

²³ I. m. 181. o.

Mi problematikusnak tartjuk a szerző álláspontját, és úgy véljük, hogy a munkajogviszony létrejöttének szerző szerinti megfogalmazása vitatható. Ugyanis a közgyűlés hiába fogadja el a tag belépési nyilatkozatát, illetőleg hiába veszi fel a belépni akarót tagjai közé, ha a tag objektíve nincs olyan helyzetben (pl. munkaképtelen vagy nyugdíjkorhatáron felüli), hogy dolgozni tudjon, munkajogviszony nem jön létre. De ettől függetlenül is véleményünk szerint a felvétel tényével a tag elsősorban nem a munkajogviszony, hanem a tagsági jogviszony alanyává válik. Amíg a valamely termelőszövetkezetben dolgozó személy nem termelőszövetkezeti tag, addig nem is jöhet létre termelőszövetkezeti tagi munkaviszony sem. Mi tehát úgy véljük, hogy a termelőszövetkezeti jogviszonyok csak az alapvető jogviszony — a termelőszövetkezeti tagsági jogviszony — alapján jönnek és jöhetnek létre és ettől független termelőszövetkezeti jogviszonyok nem is léteznek.²⁴ Más kérdés, hogy a tagsági jogviszony alapján létrejövő egyéb termelőszövetkezeti jogviszonyok önálló kifejezési formát öltenek, de ugyanakkor a tagsági jogviszonnyal szoros összefüggésben kell hogy álljanak. Ezt egyébként később maga a szerző is mondja: „A keretet alkotó egész (a tagsági jogviszony) szerves egységgé kovácsolja a benne levő különböző jogviszonyokat . . .”²⁵

Ezt követően a szerző a tagsági jogviszonytól elkülönülő, de — ha jól értelmezzük a szerző felsorolását — azzal összefüggő munkajogviszonyok tárgyalására tér át. E munkajogviszonyoknak három csoportját különbözteti meg:

„a) a termelőszövetkezettel munkaviszonyban álló szakembert vagy szakmunkást — jelentkezés alapján — taggá választja meg a közgyűlés; (szerintünk a közgyűlés nem választja a tagot, hanem dönt a belépési nyilatkozat elfogadása vagy elutasítása felől),

b) a családtag — pl. a tagsági viszony megszerzéséhez szükséges korhatár elérését követően — kéri felvételét a termelőszövetkezetbe;

c) végezetül a belépési nyilatkozatot aláíró személy a közgyűlés elfogadó határozatáig rendszeres munkát végez a termelőszövetkezet valamely munkaszervezeti egységében.”²⁶

Mi elismerjük, hogy az a) pontban felsorolt eset mutatja legtisztább formában a tagsági jogviszonytól való teljes elkülönülést és nyilván ezért tárgyalja a szerző is az első helyen. Úgy véljük azonban, hogy az elkülönülés bármilyen tisztán és félreérthetetlenül is jut kifejezésre a tipikust, az általánost, mégis — a teljes kollektivizálás után persze teljes csökkenő tendenciával — a c) pont tartalmazza. Ezért az e témakörben felvetett problémát kellett volna

²⁴ Lényegében ilyen álláspontot fejtett ki Némethy László is „A mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági jogviszony” c. cikkében. L. Jogtudományi Közlöny, XVIII. Új évf. 1962. 4. sz. 166—174. o.

²⁵ I. m. 205. o.

²⁶ I. m. 181. o.

első helyen, és az a) pontban felhozottat pedig az utolsó helyen tárgyalni. Miután mindhárom esetben arról van szó, hogy a termelőszövetkezetben dolgozó termelőszövetkezeti taggá válik, helyesebb lett volna a csoportok címzését nem „elkülönülő”, hanem a termelőszövetkezeti munkajogviszonyt „megelőző” jogviszonynak minősíteni. Ez a szóhasználat nem a mi találmányunk, hanem a szerzőtől származik, amikor e kérdés összefoglalásaként azt mondja: „A termelőszövetkezeti munkajogviszonyt egy termelőszövetkezettel összefüggésben is többfajta munkajogviszony előzheti meg a dolgozó vonatkozásában. Ezek a munkaviszonyok azonban csak kapcsolódhatnak a termelőszövetkezeti munkajogviszonyhoz, de azzá nem válhatnak”.²⁷

A termelőszövetkezeti tag munkavégzési kötelezettsége alakulásának elemzése során utal arra, hogy a tag a munkavégzési kötelezettsége a tagsági jogviszony létrejöttének időpontjához viszonyítva eltolódhat. Ez azt jelenti, hogy előfordulnak olyan esetek, amikor a termelőszövetkezet valamely dolgozó parasztot a tagjai közé felvesz, ugyanakkor közös megállapodás alapján hozzájárul ahhoz, hogy a vagyoneviteli kötelezettségének egy későbbi időpontban, pl. az adott gazdasági év végén tegyen eleget és addig egyénileg gazdálkodhat. Az említett esetben tehát a tagsági jogviszony létrejött, és ennek alapján létrejött a munkajogviszony is, amely azonban az említett időpontig szünetel. Ez azonban nem jelenti a tagsági jogviszony szünetelését, mert az ilyen tag a szerző szerint is a termelőszövetkezet belső igazgatási tevékenységében részt vehet, a közgyűlésen megjelenhet, szavazati jogát gyakorolhatja stb. Az említett munkajogviszonyon kívül szünetel még a háztáji gazdasági jogviszonya is, mert természetszerűleg, amíg a rendelkezése alatt álló földet nem bocsátotta a termelőszövetkezet használatába, addig nem jogosult háztáji gazdaságra sem. Egyetértünk egyébként azzal, hogy ezek átmeneti jellegű problémák és egyre inkább elvesztik gyakorlati jelentőségüket.

Ehhez a problémához tartozik és sokkal gyakorlatibb probléma egyébként „a) a termelőszövetkezeti tag munkavégzési kötelezettségének időleges felfüggesztése: b) a termelőszövetkezeti munkajogviszony időszakos vagy tartós szünetelése és c) a munkajogviszonynak a tagsági jogviszonyból való hiányzása.”²⁸

Az a) pontban felsorolt eset akkor valósul meg, pl. ha a termelőszövetkezet olyan belépni akarót vesz fel tagjai közé, aki időszakos vagy tartósabb betegségben szenved. „A betegség folytán munkaképtelen, termelőszövetkezeti tag tagsági jogviszonyából — a tagfelvételt követően — nem hiányzik a munkavégzési jogosultság és kötelezettség, de a munkaképtelenség időtartama alatt ez irányú kötelezettségét objektív körülmény gátolja”.²⁹

²⁷ I. m. 184. o.

²⁸ I. m. 187. o.

²⁹ Uo.

A b) pontban arról van szó, hogy a termelőszövetkezetbe olyan tag lép be, aki koránál vagy egyéb körülmények folytán tartósan munkaképtelen. A szerző felveti, hogy: „Ilyen esetekben már vitatható, vajon a tagsági viszony a munkavégzési kötelezettség hiányával, vagy annak tartós szünetelésével jön létre”.³⁰ Véleményünk szerint erre a kérdésre nem lehet általános érvényű választ adni, hanem a problémát esetenként kell eldönteni, mert pl. ha egy tartós betegségben szenvedő fiatal ember lép be a termelőszövetkezetbe és a felgyógyulására remény van, akkor úgy véljük, hogy csak a munkavégzési kötelezettség szüneteléséről beszélhetünk, amely a felgyógyulásig tart. Ha azonban olyan személy lép be, aki a nyugdíjkorhatárt meghaladta, — annak ellenére, hogy apró munkát még el tudna végezni — annak a tagsági viszonya a munkavégzési kötelezettség hiányával jön létre. Megítélésünk szerint, ha az ilyen tagot is munkavégzésre köteleznénk, a nyugdíjjogosultság elismerése pusztán szólamná válna.

A c) pontban tárgyalja a szerző a pártoló tagsági jogviszony kérdését annak aláhúzásával, hogy a pártoló tagnak a termelőszövetkezetben belül rendszeres munkavégzési kötelezettsége nincs, a lehetőség azonban meg van rá és ez esetben a rendes taghoz hasonló javadalmazásban részesül.

e) pont keretében tárgyalja a szerző — szerintünk nem idevágó — azt a problémát, amikor a termelőszövetkezetbe felvett tag valamilyen oknál fogva tartózkodik a rendszeres munkavégzéstől. Azért mondtuk, hogy nem idevágó probléma, mert a szerző maga is utal arra, hogy ilyen esetekben nem arról van szó, hogy a tagnak munkavégzési kötelezettsége nem volna, hanem arról, hogy ezt a kötelezettségét vétkes magatartásával megszegi, vagyis a munkavégzési kötelezettség ilyen esetben sem hiányzik a tagsági jogviszonyból. Helyesen utal a szerző arra is, hogy a tag közös munkában való részvételét a termelőszövetkezetnek is elő kell segítenie, mégpedig többek között azzal, hogy a tag számára a képességének és szakképzettségének megfelelő munkakört jelöl ki és biztosítja a szükséges munkafeltételeket is. A munkakör kijelölése természetesen „a közös gazdaság szükségleteihez képest alakul”.³¹ Ha a kijelölést tartalmazó vezetőségi határozattal nem ért egyet, a szövetkezeti tag a munkabeosztásból származó vitájával a közgyűléshez fordulhat.³² A munkakör kijelölésével kapcsolatos vita azonban a munka megkezdésére nincs kihatással, azaz nem halasztó hatályú. A vezetőségnek egyébként csak a nem vezető beosztású, ill. nem irányító munkakört betöltő dolgozó vonatkozásában van munkakör kijelölési joga. Az irányító munkakört betöltő személyek munkakörének kijelölése, ill. meghatározása már közgyűlési hatáskörbe tartozik. Irányító munkakört végzőnek kell tekinteni a termelőszövetkezeti elnököt,

³⁰ I. m. 188. o.

³¹ Nagy László—Seres Imre: A termelőszövetkezeti törvény. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961. 300—301. o.

³² I. m. 192. o.

mezőgazdász, könyvelőt, brigádvezetőt, és munkacapatvezetőt is. A közgyűlés hatáskörébe tartozik a különböző szakbizottságok megválasztása is, ez az aktus azonban nem munkajogviszonyt hoz létre, hanem csak tevékenységi kört határoz meg.

Foglalkozik a tanulmány a termelőszövetkezeti munkaviszony megszűnésével is, amelynek a szerző szerint két lehetséges esete van: a tag halála és a termelőszövetkezet működési engedélyének megvonása. Véleményünk szerint ide sorolható még a tag termelőszövetkezetből történő kizárása és a termelőszövetkezet — a tagok közös határozata alapján történő — feloszlata is. Úgy véljük, hogy ezekben az esetekben is a munkajogviszony megszűnéséről van szó, még akkor is, ha a megszűnés oka végső soron a tagok magatartására vezethető vissza. Megszűnhet a termelőszövetkezeti munkajogviszony a termelőszövetkezeti tag akaratából folyóan is, mégpedig:

- a) rendes kilépéssel,
- b) rendkívüli kilépéssel,
- c) másik termelőszövetkezetbe való átlépéssel is.

Az ezzel kapcsolatos szabályokat a szerző ismerteti és felveti azt az érdekes problémát, hogy a tag által engedély nélkül létesített munkajogi jogviszony esetében vajon a munkajogban ismert önkényes kilépésről, vagy a munkajogviszony időszakos szüneteléséről van szó. Véleménye szerint a tag ilyen magatartása lényegében önkényes kilépésnek minősül és „eredménye lehet a szövetkezeti munka önkényes megszüntetésének.”³³

Ezt követően a termelőszövetkezeti tagsági, majd a munkajogviszony tartalmával kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik és megállapítja, hogy „a tagsági jogviszony tartalma a termelőszövetkezeti alapszabályzatban jut kifejezésre”³⁴, míg „a termelőszövetkezeti munkajogviszony tartalmát a tagsági jogviszony egyik alapvető tartalmi eleme: a munkavégzési kötelezettség és jogosultság képezi.”³⁵ A munkavégzési kötelezettség és jogosultság pedig „a termelőszövetkezeti tag tulajdonosi és dolgozói jogállásából a belső irányításban érvényesülő szövetkezeti demokráciából ered . . .”³⁶ A munkajogviszony tartalma állandó jellegű, a külső megjelenési forma azonban változó lehet, mert előfordulhat, hogy a tag adott tevékenységi köre a belső üzemszervezés során megváltozik, ez azonban a munkavégzési kötelezettségre és jogosultságra, mint a munkajogviszony belső tartalmára, semmiféle kihatással nem lehet.

4. *A termelőszövetkezeti tagok fegyelmi felelőssége* című tanulmány szerzője előljáróban rendkívül érdekesen fejtegeti a fegyelmi jog történeti kialakulását és fejlődését, továbbá azokat az elvi és tartalmi különbségeket, amelyek a

³³ I. m. 201. o.

³⁴ I. m. 202. o.

³⁵ I. m. 211. o.

³⁶ I. m. 212. o.

szocialista fegyelmi jogot minden más jellegű fegyelmi jogtól megkülönböztetik.

Ezt követően rátér a magyar fegyelmi jog tárgyalására és megállapítja, hogy a magyar fegyelmi jog alapvető tartalma egységes annak ellenére, hogy a munkatörvénykönyvön kívül egyes speciális területen dolgozó munkavállalók fegyelmi felelősségét külön jogszabályok állapítják meg, és hogy vannak olyan dolgozók is, akiknek fegyelmi felelőssége nem a munkajogi jogviszonyon, hanem tagsági jogviszonyon alapul. Ez az alapvető tartalom pedig abban áll, hogy mindenfajta fegyelmi felelősségrevonás elsődleges célja a megtevédt dolgozók olyan irányú nevelése, amely alkalmas az elkövetett, illetőleg bármínemű fegyelmi sértés visszatartásától „s a káros magatartás miatti esetleges kényszereszközök alkalmazásának is csak ez lehet a célja”. Ellentétben a kapitalizmus körülményei között alkalmazott fegyelmi felelősségrevonással, amely szerint „a károsnak minősített magatartások ellen a megtorlás, az elrettentés eszközével kell védekezni”.³⁷

A szerző szerint a fegyelmi felelősségnek két csoportját lehet megkülönböztetni:

1. azoknak a dolgozóknak a fegyelmi felelősségét, akik valamilyen szervezettel alkalmazotti viszonyban állnak, és

2. azoknak a dolgozóknak a felelősségét, akiket valamilyen szervezethez tagsági kötelék fűz.

„Az alkalmazotti fegyelmi jognak az az alapvető sajátossága, hogy az munkavégzésen, a munkaerő vagy a munkaképesség felhasználásán alapszik, illetőleg annak szolgálatában áll, így közvetlen alkotó része a munkaviszonynak”.³⁸ A fegyelmi felelősségnek ez a típusa ennek következtében a *munkajogba* tartozik.

A tagsági jogviszonyon alapuló fegyelmi felelősség sajátossága pedig abban áll, hogy a munkavégzésen túlmenően a tagot nemcsak a munkavégzés fűzi szervezetéhez, hanem egyéb személyi és vagyoni közreműködés érdeke is. E felelősségi rendszer jogrendszeri elhelyezése rendkívül nehéz, miután önálló jogágként csak a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogot ismerjük el és bár az egyéb szövetkezetek működése és fegyelmi joga szabályozást nyert, jogrendszeri elhelyezése vitatott. Egy azonban nyilvánvalóan megállapítható, hogy a termelőszövetkezeti tagok fegyelmi felelőssége a termelőszövetkezeti jog keretei közé tartozik.

A szerző ezt követően annak meghatározásával foglalkozik, hogy melyek azok az ismérvek, amelyek megkülönböztetik a fegyelmi felelősséget, pl. a büntetőjogi, szabálysértési, illetőleg a kártérítési, azaz a polgári felelősségi rendszertől. A különböző jogi felelősségi rendszerek elhatárolása azért nehéz,

³⁷ I. m. 227. o.

³⁸ I. m. 233. o.

mert a különböző jogi tárgyat sértő magatartások külső megjelenésükben gyakran nem különböznek egymástól, továbbá egy magatartás egyidejűleg több jogi tárgyat is sérthet. Mégis annak eldöntése, hogy valamely magatartás milyen felelősséget alapol meg, nem elsősorban mérlegelési kérdés, hanem annak kérdése, hogy az adott magatartás milyen jogilag védett érdeket sért vagy veszélyeztet.³⁹ Az alapvető különbség tehát a különböző jogilag védett érdekekben jut kifejezésre. Ezenkívül számos más különbség is megállapítható, többek között pl. — ahogy azt a szerző is mondja — „hogy míg a büntető, a szabálysértési és a kártérítési felelősséget az államnak külön erre a célra létrehozott szervei, addig a fegyelmi felelősséget a közösség belső közvetlen irányító vezető szervei realizálják”.⁴⁰ Ez a különbség véleményünk szerint nemcsak külső meghatározó vonás, hanem kihatással van a felelősségrevonás belső tartalmára is. Míg ugyanis a büntető, szabálysértési és kártérítési felelősséget alkalmazó szervek számára a felelősség alapját képező tényállás jogilag szabályozott és a jogalkalmazás során eljáró szervnek csak azt kell megállapítani, hogy az adott cselekmény milyen törvényi tényállást sért, addig a fegyelmi eljárást lefolytató szervek maguk állapítják meg, hogy a fegyelmi sértést elkövető személy magatartása sértette-e a megállapított jogi kereteket, illetőleg bár nem sértette, a magatartás mégis olyannak minősül, amely fegyelmi szankciót kell hogy maga után vonjon.

Elismerjük, hogy a fegyelmi vétség és a bűncselekmény számos vonatkozásban rokonságot mutat, azonban vitathatónak tartjuk a szerző azon álláspontját, miszerint a fegyelmi vétség és a bűncselekmény között csak mennyiségi különbség van. A szerző ezzel kapcsolatos fejtegetései rendkívül logikusak és első szemléletre megalapozottnak látszanak. Úgy véljük azonban, anélkül, hogy a kérdés részletesebb fejtegetésébe bocsátkoznánk, hogy a levont következtetések nem eléggé megnyugtatóak, legalábbis számunkra nem. Hiszen a szerző — mint ahogy erre fentebb utaltunk — maga is azt állítja — szerintünk helyesen — hogy a felelősségi rendszerek egymástól való elhatárolásának alapja a különböző, jogilag védett érdek. A felelősségrevonás pedig nem választható el az adott jogi érdek védelmétől. Vagyis, ha a felelősségrevonható személy polgári jogilag védett érdeket sért, akkor vele szemben polgári jogi, ha a büntetőjog által védett érdeket sért, akkor büntetőjogi felelősségrevonást, ha pedig mindkettőt megsértette, akkor mindkét jogágba tartozó szankciót kell vele szemben alkalmazni. — figyelembe véve természetesen az összes körülményeket és az alkalmazott szankciók szükséges voltát. Úgy véljük, hogy a jogilag védett érdek kategóriájának felállítása semmiképp nem mennyiségi különbségre utal. Nem tartjuk mennyiségi különbségnek a büntető és fegyelmi felelősség során alkalmazott szankciók eltérő voltát sem, mert a bün-

³⁹ I. m. 235. o.

⁴⁰ Uo.

tetőjogi büntetés következménye nemcsak addig hat hátrányos megkülönböztetéssel, amíg az eljárás be nem fejeződik, hanem a büntetés letöltése után is, vagyis a büntetőjog alapján kiszabott büntetés az esetek túlnyomó többségében büntetett előéletűvé minősíti az elkövetőt, és a büntetett előéletnek számos kihatása van (pl. bizalmas beosztást büntetett előéletű személy nem tölthet be stb.). Fegyelmi felelősségrevonás esetén a fegyelmi sértést elkövető személy nem minősül büntetett előéletűnek, sőt ha valakit azzal a szankcióval sújtottak, hogy alacsonyabb munkakörbe helyezték, a megállapított idő eltelte után eredeti, vagy ha ez nem lehetséges, azzal azonos munkakörbe kell visszahelyezni. Nem hinnénk, hogy ezek csupán mennyiségi különbségek lennének. Nem tartjuk mennyiségi különbségnek az elkövetett cselekménynek csekélyebb vagy súlyosabb voltát, vagyis a tényleges súlybeli differenciát sem. S itt megint a jogilag védett érdekre kell hivatkoznunk. Természeteszerű, ha a jogilag védett érdek megsértésének az egész társadalomra történő kihatása van, a cselekmény súlyosabban minősül, és magasabb lesz a büntetési tétel, azaz a felelősségrevonás mértéke is. Vajon ez esetben a súlyosabb büntetési tétel, mint mennyiségi különbség a lényeg? Szerintünk nem. A súlyosabb büntetési tétel csak következmény, és pedig annak a minőségi különbségnek a következménye, hogy a sértő magatartás olyan jogtárgy ellen irányult, amelynek megsértése különösen nagy társadalomra veszélyességet jelent.

Az elkövető oldaláról vizsgálva a kérdést, minőségi különbségként jelentkezik az is, hogy „csak munkaviszonyban álló személy vonható fegyelmi felelősségre, e viszonyból származó kötelezettségei megsértése miatt”.⁴¹ Ahhoz viszont, hogy valaki bűncselekményt kövessen el a munkaviszonyba állás nem szükséges. Ha a fegyelemsértés hatását nézzük, akkor meg lehet állapítani, hogy nagy általánosságban (a hivatali bűncselekményeket figyelmen kívül hagyva) csak a hivatal belső rendjét sértik, és hivatalon kívül rendszerint káros hatást nem eredményeznek. De ezenkívül más a társadalmi megítélése is e két elkövetési magatartásnak és úgy véljük, hogy ez a körülmény is minőségi különbségre utal.

A bűncselekmény és fegyelmi vétség elhatárolásán túlmenően foglalkozik a szerző a fegyelmi vétséget a szabálysértéstől és a polgári jogi kártérítéstől elhatároló kérdésekkel is. A fegyelmi vétség és szabálysértés közötti különbséget a szerző abban látja, hogy „a szabálysértés tényállását az erre vonatkozó jogszabályok — ellentétben a fegyelmi vétséggel és a bűncselekményhez hasonlóan — pontosan meghatározzák.”⁴² Ez pedig azt jelenti, hogy csak olyan magatartás minősül szabálysértésnek, amely a jogszabályban meghatározott törvényi tényállást kimeríti. Ezen túlmenően a szabálysértések közvetlen jogi tárgya az államigazgatási eljárás, a fegyelmi vétség viszont általában a közös-

⁴¹ Garancsy Mihályné: A dolgozók fegyelmi és büntetőjogi felelőssége. Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, III. 1960. 2–3. sz. 306. o.

⁴² I. m. 242. o.

ség *belső rendjét és fegyelmét* sérti. Véleménye szerint a két cselekmény azonosága abban van, hogy mindkettő „tiltott magatartás és csak súlyban különböznek a bűncselekménytől”. Az, hogy mindkét magatartás tiltott, a két cselekmény azonos voltát lényegileg nem húzza alá, mert ezek szerint ide kellene sorolni minden olyan magatartást, amelyet a törvény szankcionál, mert az mind tiltott, így pl. a Ptk.-ban meghatározott valamennyi törvényi tényállást is. Márpedig a szerző is elismeri, hogy pl. a polgári jogi kártérítési felelősségi rendszer lényegesen különbözik a felsorolt felelősségi rendszerek minden formájától. A polgári jogi felelősségi rendszer jogi tárgya ugyanis „a mások jogos vagyoni érdeke”, és a felek helyzete is egyenlő, egymásmelletti alapon alapuló, ellentétben a korábban említett felelősségi rendszerektől, ahol a felek alá- és fölérendeltsége a jellemző. A kártérítési rendszer *belső* tartalmát az adja, hogy az okozott kár jóvátételét, illetőleg a reparációt helyezi előtérbe, éppen azon oknál fogva, mert vagyoni érdek sérelméről van szó és a kárt okozó személy nevelése — ellentétben az előbb ismertetett felelősségi rendszerektől — csak másodlagos cél.

Ezt követően foglalkozik a szerző azzal a problémával, hogy ha a magatartás több jogi tárgyat sért, milyen felelősségre vonást lehet alkalmazni, illetőleg lehet-e például egyszerre büntetőjogi, polgári jogi és fegyelmi felelősségre vonást is alkalmazni. A kérdést akként dönti el, hogy a nevelés érdekeit szem előtt tartva a jogalkalmazónak joga van arra, hogy a szankciók között válogasson, illetőleg annyi szankciót alkalmazzon, amellyel az elsődleges nevelési cél elérhető.

Ezen általános elméleti alapvetés után foglalkozik a szerző a termelőszövetkezeti tagok fegyelmi felelősségével. Hivatkozik a Fegyelmi Szabályzat 2. pontjára, amely szerint: „*Fegyelmi vétséget követ el a termelőszövetkezetnek az a tagja, aki a tagsági jogviszonyból eredő kötelezettségét vétkesen megszegi, vagy egyébként termelőszövetkezeti taghoz méltatlan magatartást tanúsít*”. Ez általános meghatározása a fegyelmi vétségnek és az elkövetési magatartások *tényállás-szerűen* nincsenek meghatározva. Ez egyben azt jelenti, hogy „a fegyelmi hatóságra van bízva annak eldöntése, hogy mely magatartásokat kell vagy lehet fegyelmi vétségnek tekinteni . . .”⁴³

A fegyelmi szabályzat a fegyelmi vétségeket két nagy csoportra osztja és ezt a felosztást a szerző is magáévá teszi. Eszerint a fegyelmi vétségek *egyik* csoportja a személynek a közösséghez tartozó munkáját, a *másik* csoportja az egyéni magatartását öleli fel.

Vizsgálódását ezt követően nem a csoportosításból kiindulva folytatja, hanem attól függetlenül próbálja felsorolni a termelőszövetkezeteken belül előforduló fegyelemsértések általánosabb eseteit. Ilyenek lehetnek pl. — ahogy azt az 1959. évi 7. sz. tvr. 18. §-a is, a legsúlyosabb fegyelmi vétségeket a kizá-

⁴³ I. m. 254. o.

rási okok kapcsán megfogalmazza — ha a tagot a) a Népköztársaság, a népgazdaság rendje vagy a társadalmi tulajdon ellen elkövetett bűntett miatt jogerősen 3 évet meghaladó börtönbüntetésre ítélik; b) a munkafegyelmet ismételten és súlyosan megsérti; c) a termelőszövetkezetnek szándékosan vagy súlyos gondatlanságból számottevő kárt okoz; d) termelőszövetkezeti taghoz méltatlan magatartást folytat; e) ismételt figyelmeztetés ellenére a törvényes kereteket . . . meghaladó háztáji gazdálkodást folytat; f) a vezetőség engedélye nélkül munkaviszonyt létesít és azt a vezetőség ismételt felhívására sem szünteti meg.⁴⁴

Ezeket a magatartásokat természetesen meg lehet valósítani nemcsak a felsorolt, hanem ettől eltérő enyhébb és súlyosabb alakzatokban is. A szankció éppen ezért nem mindig a termelőszövetkezetből való kizárás, hanem a fegyelmi büntetés alapvető céljának megfelelő szankció alkalmazása kell hogy legyen.

A felsorolt kerettényállásokat kitöltő példákon keresztül foglalkozik a szerző a tag személyes munkavégzési kötelezettségének, a termelőszövetkezeti közös vagyon védelmének és gyarapításának; a termelőszövetkezet szervezeti életében való részvételi kötelezettségnek; a szocialista erkölcsi szabályok magatartásának kérdéseivel, és a felhozott eseteket részletesen és sokoldalúan elemzi. Nagyon helyesen állapítja meg egyébként, hogy: „A termelőszövetkezeti tagok fegyelmi felelősségének megállapításánál . . . olyan mércét kell alkalmazni, amely megfelel az elkövető tudati állapotának és az *elvárhatóságot* nem a társadalom magasán kvalifikált társadalmi rétegeihez, hanem elsősorban az *adott* termelőszövetkezeti közös kulturális és erkölcsi színvonalához kell mérni”.⁴⁵

A szerző végezetül a termelőszövetkezetben alkalmazott fegyelmi büntetések nemeivel foglalkozik. Ennek kapcsán összehasonlítást tesz a büntetőjogi és fegyelmi büntetések között és azt mondja, hogy a kétfajta büntetés céljaik azonossága ellenére nem azonos egymással. „A büntetőjog szankciói súlyosabbak, az elkövető életviszonyait, sőt esetenként életét is közvetlenül érintik”, míg „a fegyelmi jog szankciói enyhébbek és csak erkölcsi és bizonyosfokú anyagi marasztalást tartalmaznak.” Ezenkívül a fegyelmi jog — ellentétben a büntetőjoggal — nem ismeri a fő- és mellékbüntetés közötti megkülönböztetést, éppen ezért egy alkalommal, ha az elkövető több fegyelmi vétséget valósított is meg, csak egyfajta fegyelmi büntetés szabható ki. A harmadik lényeges különbség abban áll, „hogy a büntetőjogi büntetéseket minden körülmények között az államnak külön erre a célra létrehozott szervei: a bíróságok szabják ki, míg a fegyelmi büntetéseket nem a bíróság, hanem az adott közösség vezetőszervei . . .”. Mi hozzátennénk ehhez negyedik különbségként azt is, hogy míg a bíróságok által kiszabott büntetéseket az erre a célra létrehozott

⁴⁴ I. m. 255. o.

⁴⁵ I. m. 274–275. o.

büntetésvégrehajtó intézmények foganatosítják, addig a fegyelmi büntetések végrehajtását az adott szerv vezető szervei.

A fegyelmi szankciók nemeit egyébként a Fegyelmi Szabályzat taxatívén felsorolja. Eszerint fegyelmi szankciónak minősül: a) a szóbeli feddés, b) az írásbeli megrovás, c) a munkaegység levonás, d) egyes kedvezmények megvonása, e) az alacsonyabb munkakörbe vagy más munkahelyre való beosztás, f) vezetőnek tisztségéből való elmozdítása, g) a háztáji föld területének csökkentése és h) a kizárás. Hogy a felsorolt szankciók közül mikor melyiket kell alkalmazni, azt az adott szerv vezető szervei határozzák meg, annak hangsúlyozása mellett, hogy a fegyelmi büntetésnek mindig arányban kell állni az elkövetett magatartás veszélyességének mértékével, a legmesszebbmenő egyéniesítés mellett, és gondosan kell ügyelni arra, hogy a fegyelmi büntetést kiszabó szervek előtt mindig a nevelési célzat és ne a cselekmény esetleges megtorlása szerepeljen.

5. A kötet ötödik tanulmánya *A termelészövetkezet belső igazgatásának egyes kérdéseivel* foglalkozik. A szerző szerint e kérdések fejtegetésénél bizonyos alapelvekből kell kiindulni, mégpedig „olyan alapelvekből, amelyek a termelészövetkezetek belső igazgatását, annak rendszerét és az igazgatás módszereit egészében véve átfogják, meghatározzák.”⁴⁶ Úgy véljük, hogy a szerző kiindulópontja feltétlenül helyes, helyes továbbá az a megállapítása is — amelyet rajta kívül egyébként több más szerző is megállapított — hogy a termelészövetkezet igazgatásának legfontosabb alapelve a szövetkezeti demokrácia. Vannak azonban a belső igazgatásnak ezen kívül is alapelvei, vagy csak a szövetkezeti demokráciát kell az egyetlen alapelvnek tekinteni? — teszi fel a kérdést a szerző. Ezzel kapcsolatban számos állásfoglalást ismertetve és ezekkel vitatkozva a szerző arra a következtetésre jut, hogy ma már nem lehet a szocialista szövetkezeti demokráciát sematikusán vizsgálni, hanem fel kell tárni azokat a belső tartalmi elemeket, amelyek ezt az alapelvet jellemzik és meghatározzák. A szerző szerint a szocialista szövetkezeti demokráciának két fontos vonása van, amivel külön érdemes foglalkozni, az egyik szervezeti igazgatási elem, másszóval a demokratikus igazgatás, a másik alapvető tartalmi elem a belső igazgatás önállósága. A szövetkezeti demokrácia e két eleme egymással szorosan összefügg. A szerző utal arra, hogy „Az önálló belső igazgatás külön megjelölésének a szocialista szövetkezeti demokrácián belül a demokratikus igazgatás és az önálló belső igazgatás egymástól való viszonylagos elválasztásának helyességét és egyben a kettő közötti szoros összefüggéseket a gyakorlat is alátámasztja”.⁴⁷ Ezt akkor lehet kellően megvilágítani, ha a szövetkezeti demokrácia említett két elemének, illetőleg e két követelmény megsértésének összefüggéseiből indulunk ki. A demokratikus igazgatás követelményét meg lehet sérteni termelészövetkezeten belül és termelészövetkezeten kívül is, míg a belső igazgatás önállóságának követelménye csak kívülről sérthető meg.

⁴⁶ I. m. 290. o.

⁴⁷ I. m. 306. o.

„A demokrácia belülről való megsértése a belső igazgatás önállóságát nem sérti”, viszont „a demokratikus igazgatás kívülről való megsértése minden esetben szükségszerűen sérti a belső igazgatás önállóságát is, de ez fordítva nem áll fenn, vagyis a belső igazgatás megsértésével nem feltétlenül szenved közvetlen sérelmet az igazgatás demokratizmusa”.⁴⁸

Mindemellett a belső igazgatásnak a szerző szerint két korlátja van. Az egyik, hogy nem terjedhet túl a termelőszövetkezet belső ügyein, a másik korlát pedig az állami irányítás keretében végzett állami tevékenység.

Ezt követően azt tárgyalja a szerző, hogy a belső igazgatás önállósága miként jelentkezik a termelőszövetkezetben belül. Igen sok oldalról igyekszik megvilágítani azokat a kérdéseket, amelyeknek mérlegelése és vizsgálata, illetőleg az ezekből levont következtetések arra vezették, hogy a szocialista szövetkezeti demokrácián belül, a demokratikus igazgatáson kívül, a figyelmet a belső igazgatás önállóságára is ráirányítsa, mint olyan kérdésre, amely rendkívül érdekes és a termelőszövetkezetben belül sajátos jelentősége van.

A tanulmány további része a termelőszövetkezet belső igazgatási szerveivel foglalkozik. Úgy néz ki — bár e kérdésben a szerző nem foglal el határozott álláspontot —, hogy a tanulmány a szövetkezeti szervek vonatkozásában eddig használatos *testületi* és *egyedi* szervek megjelölését nem teszi magáévá, hanem csak a termelőszövetkezet szerveiről beszél, ide sorolva: a) a közgyűlést, ill. a küldöttgyűlést, b) a vezetőséget, c) az ellenőrző bizottságot és d) a szakbizottságokat (szociális bizottság stb.) és külön beszél a vezetőség meghatározott hatáskörrel rendelkező tagjainak, ill. a termelőszövetkezet egyéb fontos vezetőinek tevékenységéről.

A *közgyűlés*, ill. *küldöttgyűléssel* kapcsolatosan kifejti, hogy e szervek hatáskörét tételesen nem lehet meghatározni, mert a jogszabály is csak azokat az ügyeket sorolja fel, amelyek eldöntése kizárólagos hatáskörbe tartozik. A szerző a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozó ügyeket ismerteti, ismerteti továbbá azokat az eseteket is, amelyekben a jogszabály minősített, azaz kétharmados szótöbbséget ír elő. Rámutat azonkívül arra is, hogy melyek azok az ügyek, amelyek küldöttgyűlési hatáskörbe tartoznak, annak aláhúzása mellett, hogy a küldöttgyűlést csak a jogszabályban meghatározott feltételek fennforgása esetén lehet létrehozni és a termelőszövetkezet alapszabályában tételesen kell felsorolni azokat az ügyeket, amelyeknek eldöntését a közgyűlés a küldöttgyűlésre ruházta át.

A közgyűlés (küldöttgyűlés) után a termelőszövetkezet legfontosabb szerve a *vezetőség*. A vezetőség létszáma a termelőszövetkezet nagyságától és létszámától függően alakul és hatáskörébe tartozik minden olyan kérdés elintézése, amelyek nem tartoznak a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe, bár a közgyűlés az 1959. évi 7. sz. tvr. 48. § (2) bek. alapján a jogszabályok és az

⁴⁸ I. m. 306—307. o.

alapszabály keretei között a termelőszövetkezetet érintő bármely kérdésben jogosult dönteni. A szerző szerint azonban: „A jogszabály e rendelkezéseiből mégsem következik az, hogy a közgyűlés saját hatáskörébe vonhat minden olyan ügyet is, amely a vezetőség hatáskörét nem haladja meg”,⁴⁹ vagyis olyan ügyek elintézését pl., amelyet a tvr. kifejezetten a vezetőség hatáskörébe utal. A szerző a közgyűlés magatartását törvénysértőnek minősíti az olyan ügyek elintézése kapcsán, amelyek az egyes tagok jogviszonyait közvetlenül személy szerint érintik. Mi vitathatónak tartjuk a szerző kifejtett állásfoglalását. Ha ugyanis a tvr.-nek az lett volna a célja, hogy a vezetőség hatáskörébe tartozó ügyeket ne sorolja a „bármely kérdés” fogalma alá, akkor ezt nyilván kiemelte volna pl. akként, hogy „ha azonban a jogszabály valamely ügy elintézését elsőfokon a vezetőség hatáskörébe utalja, a közgyűlés ezekben az ügyekben csak mint másodfokú szerv szerepelhet”. Miután azonban a tvr. ilyen kitételel nem tartalmaz, e jogszabályi tételt nem lehet másként értelmezni, csak úgy, hogy a közgyűlés, mint a legteljesebb demokratizmust megvalósító szerv — a szövetkezetet érintő bármely ügy elintézését hatáskörébe vonhatja függetlenül attól, hogy azt jogszabály esetleg egy alacsonyabb fokú, a közgyűlésnek alárendelt szerv hatáskörébe utalta. Ha a közgyűlés él a már említett jogával, az semmiképp nem törvénysértő, sőt kifejezetten törvényen alapuló joga.

A termelőszövetkezet fontos vezetői közül első helyen az *elnök* feladatainak elemzésével foglalkozik a szerző, de az elnök mellett jelentős szerepet tulajdonít a *mezőgazdász*nak és *könyvelő*nek is függetlenül attól, hogy az utóbb említettek a termelőszövetkezetnek tagjai e vagy sem. A szerző e megállapítását helyeseljük, és egyetértünk azzal is, hogy a termelőszövetkezet e két fontos szerepet betöltő személyénél kívánatosnak mutatkozik a tagként való felvétel is. Tárgyalja egyébként részletesen a funkciók betöltésével kapcsolatos feladatokat is, kiemelve azt a fontos körülményt, hogy ha a vezető szervek jól dolgoznak és a termelőszövetkezet jövedelmezően működik, a tagság is megelégedett lesz és vezetőinek útmutatását pontosan követi és betartja.

Fontos jelentőséget tulajdonít a szerző az *ellenőrző bizottságnak* is — mint olyan szervnek, amely arra hivatott, hogy a termelőszövetkezet egész tevékenységét ellenőrizze. Az ellenőrző bizottság feladatkörét és tevékenységét részletesen elemzi és kiemeli, hogy az ellenőrző bizottság léte nem jelenti azt, hogy az egyéb szervek és vezetőfunkciót betöltő személyek, de a termelőszövetkezeti tagok is közömbösséget tanúsítanak a tapasztalt hibák és hiányosságok tekintetében, mert a termelőszövetkezeti vagyoni védelme és az esetleges szabálytalanságok megelőzése a termelőszövetkezet közös ügye.

A jogszabályok lehetővé teszik *szakbizottságok* létrehozását is. Ezeket a bizottságokat osztályozza és működésüket ezen osztályozásból kiindulva tárgyalja. Nézete szerint a bizottságokat a következők alapján lehet osztályozni:

⁴⁹ I. m. 332. o.

- a) létrejöttek jogforrásai alapja szerint (pl. létrejöhetnek bizottságok jogszabály vagy alapszabály, illetőleg vezetőszervek határozata alapján),
- b) megbízásuk eredete szerint (pl. közgyűlés, vezetőség megbízása alapján),
- c) működésük időtartama szerint (lehetnek állandó és eseti jellegű bizottságok).

Mi úgy gondoljuk, hogy lehet e bizottságokat felosztani működésük szerint is csoportosítva. A szakbizottságok közül a szociális és fegyelmi bizottság munkájával foglalkozik, meghatározva ezek feladatkörét is.

Végül foglalkozik a termelőszövetkezeti *ügyvitel* kérdéseivel is, miután ez adja meg a termelőszövetkezet belső igazgatásának formai kereteit. Meghatározza az ügyvitel célját és azokat a legfontosabb kérdéseket, amelyeket az ügyvitelnek feltétlenül magában kell foglalnia. A pontos ügyvitel ugyanis nemcsak hogy megkönnyíti a termelőszövetkezet adminisztratív tevékenységét, de egyben kimutatja a termelőszövetkezeti tagok munkájának eredményes voltát is.

6. A kötet hatodik és egyben utolsó tanulmánya *A termelőszövetkezetek állami irányításának néhány főbb kérdése* címet viseli. A szerző e tanulmányát négy fő részre osztja:

- a) A termelőszövetkezetek állami irányításának szükségessége és feladatai.
- b) A termelőszövetkezetek állami irányításának jellege és eszközei.
- c) A termelőszövetkezetek állami irányításának jogi formái, és
- d) a termelőszövetkezetek állami felügyelete.

ad a) A szerző mélyreható és sokoldalú elemzését adja a termelőszövetkezetek állami irányítása szükségességének, és figyelemre méltóan elemzi a szocialista és kapitalista állam irányító tevékenysége közötti tartalmi és módszerbeli különbségeket is.

A jelenlegi problémákat elemezve összehasonlítást tesz az állami vállalatok és a termelőszövetkezetek állami irányítása között és megállapítja, hogy „a szocialista állam az állami tulajdonjog tekintetében nemcsak a hagyományos birtoklás, használat és rendelkezés jogosítványával bír, hanem tulajdonosként és államhatalomként tervezi és szervezi az állami vállalatok gazdálkodását”.⁵⁰ A szövetkezetekre az előbbi meghatározás nyilvánvalóan nem alkalmazható, miután a szövetkezeti vagyon nem az állam, hanem a szövetkezetek tulajdonában van, vagyis az előbb megfogalmazott kettős elemből az egyik, a tulajdonosi elem hiányzik. A szerző szerint azonban „a szövetkezeti tulajdon igazgatása során a szocialista állam mégsem kizárólagos közhatalomként jár el”, ugyanis „a szövetkezeti tulajdon alanyai is részesei az államhatalomnak”,⁵¹ és így az igazgatás eredményessége nekik is érdekük.

⁵⁰ I. m. 370. o.

⁵¹ I. m. 375. o.

A termelőszövetkezetek állami irányításának alapvető kérdése a mezőgazdaságra háruló feladatok tervezése. A mezőgazdaság éppen úgy, mint az ipar a népgazdaság egy része és irányítása csak akkor lehet eredményes, ha az egységes és tervszerű. Az államnak tehát nemcsak az ipari tevékenységet folytatott szervek működését kell összehangolni és irányítani, hanem a mezőgazdasági szervek, azaz a termelőszövetkezetek tevékenységét is. Ez az irányítás és a munka összehangolása természetesen nem valósíthatók meg egy és ugyanazon módszerekkel. Nemcsak az eltérő profil, de az eltérő tulajdonviszonyok miatt sem. A vállalatok tervszerű működését törvény állapítja meg; míg a termelőszövetkezetek működésének tervezését az állam „döntően az állami támogatás, gazdasági ösztönzés, anyagi, valamint egyéb eszközeivel és szervező módszerekkel irányítja”.⁵² Az állami irányítás a tervezésen túlmenően a termékek felvásárlása, elosztása időszakában is érvényesül. Az irányítás nemcsak abban jut kifejezésre, hogy az irányítást megvalósító szervek felvilágosító és nevelő munkával hatnak a termelőszövetkezetekre, hanem az állam óriási anyagi áldozatokat is hoz a termelőszövetkezetek működésének és megerősödésének elősegítése érdekében. Az állam anyagi támogatásának igen sokféle eszköze és módszere van a hitelnyújtáson, a hitel- és adóelengedésen keresztül egészen a természetbeni juttatásokig. A termelőszövetkezetek irányítása tehát nem öncél, arra a termelőszövetkezeteknek szüksége van és szükség van az állami irányításra azért is, hogy „a termelőszövetkezetek termelése a népgazdasági tervbe beleilleszkedjék”.⁵³

ad b) A termelőszövetkezetek állami irányításának két fő eszköze van: a jogszabályok és a szervezés.⁵⁴

A termelőszövetkezetek állami irányítása szempontjából a jogszabályokat különféleképpen kategorizálták. Jelenleg mind a külföldi, mind pedig a hazai termelőszövetkezeti jogi irodalomban szinte általánosan elfogadott „a kötelező és ajánló jellegű jogszabályokra való felosztás”.⁵⁵ Ma is vannak azonban olyanok, akik ettől eltérően kategorizálnak.

E témakörön belül foglalkozik a szerző a mintaalapszabály, alapszabály-minta és a saját alapszabály kérdéseivel és ezzel kapcsolatosan több szerző álláspontját ismerteti, velük polemizál, majd végül az alapszabályminta és saját alapszabály jogforrási jellegével kapcsolatosan — ami ma elég vitatott probléma — kijelenti, hogy annak másodlagos jogforrási jellegét nem ismeri el, hanem a termelőszövetkezet alapszabályát olyan *társadalmi szabálynak* minősíti, amely arra hivatott, hogy a termelőszövetkezet egész működését a termelőszövetkezeti demokrácia alapján szabályozza. Megállapítja egyébként azt is, hogy az alapszabályminta mind kogens, mind pedig ajánló jellegű

⁵² I. m. 374. o.

⁵³ I. m. 393. o.

⁵⁴ I. m. 397. o.

⁵⁵ I. m. 399. o.

rendelkezőket is tartalmaz. A kogens szabályok természetesen kötelezőek a termelőszövetkezetekre, míg az ajánló jellegűek csak az elfogadással válnak kötelezővé. Ezzel kapcsolatosan helyesen utal a szerző arra is, hogy a termelőszövetkezeti jogban ismert ajánló jellegű jogszabályokat nem lehet azonosítani a diszpozitív normákkal. Míg ugyanis a diszpozitív normák akkor érvényesülnek, ha a felek másként nem rendelkeznek, az ajánló jellegű jogszabályok elfogadása a termelőszövetkezeti tagoktól függ, azaz elhatározás kérdése, hogy élnek-e a felajánlott lehetőségekkel.

A jogszabályokon kívül az állami irányítás másik fő eszköze a szervezés és az ehhez kapcsolódó tanácsadó és más helyi jellegű tevékenység. A szervezéssel kapcsolatos kérdéseket nem lehet pontosan meghatározni, mert ezek állandóan változóak és mindig annak a feladatnak a megoldása kerül előtérbe, amely az adott időszakban szükséges.

ad c) A szerző az állami irányításnak három fő ágazatát különbözteti meg:

- a) általános szakigazgatás,
- b) szövetkezeti igazgatás,
- c) felügyelet.

Az általános szakigazgatást ismét három csoportra osztja: 1. mezőgazdasági szakigazgatás, 2. szervezeti igazgatás és 3. földigazgatás.

A szövetkezeti igazgatást szintén felosztja 1. szövetkezeti hatósági igazgatásra, és 2. üzemi gazdasági igazgatásra.

Az állami irányítás szerző szerinti ágazatra bontása rendkívül tetszetős és első szemléletre elfogadhatónak tűnik. Úgy gondoljuk azonban, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a kollektivizálás befejezése után az ily módon való felosztás helyessége vitatható. Úgy véljük, hogy az egyes kérdések csoportosításánál a kérdések súlyozását is szemelőtt kell tartani és az elsőrendű, általános érvényű jelenségeket kell kiemelni. Mi elismerjük, hogy az államirányításnak a mezőgazdasági termelés irányítása tradicionális ágazata — hiszen ez ha más formában és tartalommal is, de létezett a kapitalizmus körülményei között is — fő ágának való nyilvánítása azonban véleményünk szerint vitatható. Ma a szövetkezeti igazgatásra és ezen belül is még inkább az üzemi gazdasági igazgatásra terelődik a főhangsúly és úgy véljük, hogy ennek a nagy jelentőségű és súlyban egyre növekvő igazgatási formának a kategorizálásban is kifejezésre kell jutni. Az üzemi gazdasági igazgatás kiemelkedő szerepét és jelentőségét egyébként a szerző maga is aláhúzza, éppen ezért érthetetlen, hogy a kategorizálásban belül ezt miért nem emeli ki.

Az egyes igazgatási formákat a szerző részletesen és sokoldalúan elemzi és figyelemre méltó megállapításokat tesz. Rendkívül helyesen állapítja meg, hogy az állami irányítás komplex feladat és „az állami irányítás komplexitása nemcsak a jogi és egyéb felépítményi elemek, nemcsak a különböző jogágazatok

és jogintézmények, nemcsak a jogi formák rendszere különböző ágazatainak együttműködésében, együtthatásában és összefonódásában áll fenn, hanem egyes ágazatokon belül . . . is jelentkezik”.⁵⁶

Az üzemi gazdasági irányításon belül — amellyel egyébként a tanulmány igen jelentős része foglalkozik — kiemeli az üzemi gazdasági tanácsadás, a különböző állami kedvezmények, a termelőszövetkezetek patronálásának, a termelési és terményértékesítési szerződéseknek — mint olyan jogintézménynek, amely a termelés és felvásárlás egységes irányítását segíti elő — a beruházási műszaki szolgáltatásoknak és a szövetkezeti számvitelnek jelentőségét. Ezenkívül a szerző még sok más érdekes kérdést is felhoz, hangsúlyozva az üzemi gazdasági irányítás perspektivikus fejlődését is.

Beszél ezenkívül a termelőszövetkezetek termelési kooperációjáról, mint olyan jogintézményről, amelyben a termelőszövetkezeteken kívül elképzelhető államhatalmi, államigazgatási szervek részvétele is.

ad d) A tanulmány utolsó részében foglalkozik a termelőszövetkezetek állami felügyeletének kérdésével, ezen belül a felügyelet tartalmával, valamint az állami irányítás és felügyelet közötti összhang, illetőleg különbség kérdéseivel is. Ez egyébként a termelőszövetkezeti jog régen vitatott kérdése, amely eldőlt talán annyiban, hogy a felügyelet ma már nem vitásan az állami irányítás komplexumába tartozik. A szerző szerint is a felügyelet az „állami irányításnak része, egyik jelentős ágazata, amely az állami irányítás többi, különösen jogi eszközeihez, ágazataihoz és formáihoz szorosan kapcsolódva az állami irányítás egész területét átfogja”.⁵⁷

Összegezéssel megállapítható, hogy a tanulmánykötet egészében és az egyes tanulmányokat tekintve is, színvonalas, tudományos igényű munka, figyelemre méltó sok új gondolattal telítve.

⁵⁶I. m. 438. o.

⁵⁷I. m. 472. o.